

Marek Maciejczak

Pojęcie modelu świata

Studia Philosophiae Christianae 44/2, 51-54

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAREK MACIEJCZAK

Institut Filozofii UKSW, Warszawa

POJĘCIE MODELU ŚWIATA*

Pojęcie „modelu świata” użył wybitny psychiatra i filozof francuski Henry Ey w swojej pracy *La conscience*¹. Zdefiniował tam bycie świadomym jako dysponowanie osobistym modelem świata. Model ów tworzy się wraz z osobistą historią podmiotu. U zwierząt stanowią go wrodzone struktury, gwarantujące przetrwanie osobnika i zachowanie gatunku. W przypadku ludzi, w ogromnej części, jego funkcjonowanie nie wymaga udziału świadomości; natomiast w części dostępnej refleksji, model jest konstruowany i kształtowany świadomie przez włączenie obiektywnych mediów, czyli języka, pojęć, wartości i celów.

Pojęcie modelu świata obejmuje szereg aspektów składających się na fenomen bycia świadomym. Ich uwzględnienie wymaga połączenia wielu perspektyw badawczych: neurofizjologii, psychologii poznawczej, kognitywistyki oraz filozofii analitycznej i fenomenologii. Aktualny stan badań pozwala sformułować sugestię, że wymienione aspekty stanowią pewną systemową i zhierarchizowaną całość. Pojęcie modelu świata może przyczynić się do przezwyciężenia pewnej jednostronności naturalistycznych i komputacyjnych teorii umysłu. Taką potrzebę widać zwłaszcza w pracach dotyczących zagadnień związku percepcji z językiem, znaczenia wyrażań językowych, schematu pojęciowego, reprezentacji mentalnej, inten-

* Niniejszy artykuł jest wprowadzeniem w tematykę konferencji *Umysł jako model świata*, która odbyła się 7.12.2007 r. na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. W niniejszym dziale zostały zamieszczone teksty referatów wygłoszonych na tej konferencji.

¹ Henry Ey, *La conscience*, Paris 1956 (wyd. 2. 1968).

jonalności i racjonalności. Jest więc nie tylko szansą, ale i aktualną potrzebą.

Wygląda, że dopiero wyjście od całości, oznaczonej nazwą „model świata”, pozwoli pokazać, jak powstaje doświadczenie i wiedza, prezentacja tego, co bezpośrednio doświadczamy, i reprezentacja semantyczna (pojęciowa) doświadczenia. Wyjaśnić także, jak tworzy się swoista autonomia bytu świadomego i jego osobowy charakter w trakcie osobistego doświadczenia i w społecznym kontekście komunikacji. Dzisiaj, mimo ogromnego postępu wiedzy, wciąż jesteśmy daleko od wyjaśnienia racjonalności bytu ludzkiego.

W Polsce pojęcie modelu świata przybliży w swoich pracach profesor Andrzej Półtawski. W analizach epistemologicznych Półtawski akcentuje rolę spostrzeżenia – spostrzeżenie umożliwia nastawienie na fakty, przekształca więc ze światem, jaką umożliwia odczuwanie zmysłowe, wnosząc czas obiektywny i obiektywną przestrzeń. W spostrzeganiu i poznawaniu bierze udział język, obiektywizujące medium, w którym formułowane są rezultaty poznania i tworzony jest indywidualny model świata: „Żaden przedmiot, dany nam w tradycyjnym znaczeniu tego słowa, nie doszedłby do prezentacji bez funkcjonowania tego modelu w tle naszego życia świadomego i bezustannie musimy się do niego odwoływać dla rozpoznania przedmiotów, z którymi mamy do czynienia; inaczej nie moglibyśmy odróżnić jakichkolwiek elementów czy momentów naszego pola świadomości, pole to pozostawałoby całkowicie puste”². Półtawski, łącząc wyniki analiz empirycznych i fenomenologicznych, zmierza do szerszej teorii osoby ludzkiej. Podkreśla rolę wartości moralnych i duchowych w indywidualnym modelu świata. Dobrym przykładem całościowego ujęcia jest praca Roberta Piłata *Umysł jako model świata*³. Piłat, rozszerzając fenomenologiczne analizy świadomości o eksperymentalne i modelowe podejście nauk o poznaniu (*cognitive science*), określa świadomość jako osobisty model świata, narzędzie

² A. Półtawski, *Problematyka doświadczenia „zewnątrznego” w filozofii Romana Ingardena*, Część II, *Kwartalnik Filozoficzny* 24(1966)4, 110; Tenże, *Wartości moralne a metafizyka i ontologie*, *Kwartalnik Filozoficzny* 24(1966)1, 5–17; Tenże, *Problematyka doświadczenia „zewnątrznego” w filozofii Romana Ingardena*, Część I, *Kwartalnik Filozoficzny* 24(1966)3, 7–31.

³ R. Piłat, *Umysł jako model świata*, Warszawa 1999.

kształtowania doświadczenia. Model ów jest „geometrią przestrzeni umysłowej”, wyznaczającą schematy tworzenia reprezentacji rzeczywistości i reguł zachowania. Piłat pokazuje rolę modelowania i symulacji w czynnościach umysłowych jako pochodne tego modelu. Na szerszy kontekst wskazuje też wniosek z pracy Jana Bobryka *Przyczynowość i intencjonalność*. Bobryk utrzymuje, że nie można zredukować intencjonalności do przyczynowego determinowania⁴. Podobnie stwierdza Stanisław Judycki w rozprawie *Umysł i synteza*, w której przeciwstawia naturalistyczne i komputacyjne teorie umysłu teorii umysłu jako syntezy⁵. Wymienieni autorzy podkreślają nieredukowalność intencjonalności jako nieodłączny aspekt autonomii świadomości. W ten nurt wpisuje się również interpretacja systemu świadomości jako systemu intencjonalnych funkcji, przedstawiona w pracy Marka Maciejczaka *Brentano i Husserl*⁶. Maciejczak argumentuje, że pojęciowy model jest strukturalnym odpowiednikiem systemu świadomości *resp.* doświadczenia. Podkreśla, że w jego hierarchicznej strukturze doświadczenie zmysłowe pełni rolę podstawy dla orientacji podmiotu w świecie i formowania pojęć i znaczeń, jakie dla nas mają obiekty doświadczenia, w tym też kwalifikacji „prawdziwy” lub „fałszywy”. Dopiero owa całość, system świadomości jako historyczna i osobowa idencjonalność, zapewnia trwałe i pewne odróżnienie od świata otoczenia.

⁴ J. Bobryk, *Przyczynowość i intencjonalność*, Warszawa 1992. Bobryk określa intencjonalność jako ukierunkowanie i zdeterminowanie przyczynami celowymi lub wewnętrznymi, lub jednymi i drugimi, zjawisk takich jak wyobrażanie, myślenie itd.

⁵ Akty syntezy sprzęgają się w warunkowanie przyczynowo-fizyczne, jednakże nie mogą być opisane ścisłymi prawami. Autonomię umysłu Judycki tłumaczy wolnym od całkowitej zależności od fizycznych związków przyczynowych sposobem warunkowania i wytwarzanej przez owe warunkowanie determinacji. Umysł jest spontanicznym rodzajem warunkowania, którego obserwowalnymi skutkami są świadomość, samoświadomość, reprezentacje mentalne itd. S. Judycki. *Umysł i synteza*, Lublin 1995.

⁶ M. Maciejczak, *Brentano i Husserl. Pytanie epistemologiczne*, Warszawa 2001.

THE CONCEPT OF A MODEL OF THE WORLD

Summary

The concept of a model of the world was first introduced by a French psychiatrist and philosopher Henry Ey in his work *La Conscience* (1956). He defined being conscious as making use of a personal model of the world. To analyze this concept different faculties should be taken into account: neurophysiology, cognitive psychology, linguistics, phenomenology etc. The concept may prove helpful to overcome one-sidedness of current investigations of the nature of mind. It is seen especially in works on relation of perception to language, conceptual scheme, mental representation, intentionality and rationality.